

Калюжна Т.Г., Котирло Т.В., Самко А.М. Андрагогічна компетентність як основа професіоналізації педагогічного персоналу сучасних закладів вищої освіти // *Science and education for sustainable development: collective monograph* / Edited by A. Ostenda, V. Smachylo. Copyright by University of Technology, Katowice, 2022. С. 450-466.

АНДРАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ СУЧАСНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Тетяна Калюжна
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України
Київ, Україна

Тамара Котирло
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України
Київ, Україна

Алла Самко
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України
Київ, Україна
andragogika@ukr.net

Abstract. The authors analyzed peculiarities of the professional activity of a pedagogue-andragogue in the conditions of continuous education, it characterizes the andragogical competence of the pedagogical staff of modern institutions higher education. It is noted that the professional activity of the modern andragogue-specialist contains a set of different informational, educational, organizational-managerial, expert, social-project, research and other roles and functions, therefore it is differentiated and flexible. Emphasis is placed on importance of the teacher's personality that is a key figure in the Ukrainian education reforms. The concept of «professional development» is revealed and it is indicated that this term is interpreted by scientists as a multicomponent, purposeful, prolonged and gradual process of professional formation, development and self-development of a personality focused on acquiring new competencies and that is characterized by continuity, system, dynamism, cyclicality and synergy and provides values and worldviews orientations, motivational sphere, psychological structure of the professional and pedagogical activity, mastering and realization of innovative professional roles and functions.

Key words: adult education, andragogical competence, pedagogical staff, teacher, institutions of higher education, professional development, self-development, higher pedagogical education.

Анотація. Авторами проаналізовано особливості професійної діяльності педагога-андрагога в умовах безперервної освіти, охарактеризовано андрагогічну компетентність педагогічного персоналу в сучасних закладах вищої освіти. Зауважено, що професійна діяльність сучасного фахівця-андрагога містить сукупність різних інформаційних, освітніх, організаційно-управлінських, експертних, соціально-проектних, дослідницьких та інших ролей і функцій, отже є диференційованою та гнучкою. Наголошено на важливості особистості викладача, яка є ключовою фігурою реформ української освіти. Розкрито поняття «професійний розвиток» та вказано, що цей термін трактується науковцями як багатокомпонентний, цілеспрямований, пролонгований і поетапний процес професійного

становлення, розвитку і саморозвитку особистості, зорієнтований на набуття нових компетентностей і характеризується неперервністю, системністю, динамізмом, циклічністю і синергізмом та передбачає перетворення ціннісно-світоглядних орієнтирів, мотиваційної сфери, психологічної структури професійно-педагогічної діяльності, засвоєння та реалізацію інноваційних професійних ролей і функцій.

Ключові слова: освіта дорослих, андрагогічна компетентність, педагогічний персонал, викладач, заклади вищої освіти, професійний розвиток, саморозвиток, вища педагогічна освіта.

Сучасні заклади вищої педагогічної освіти потребують викладачів, які мають гнучке мислення, здатність працювати нестандартно в сучасному суспільстві в цілому та в педагогічній сфері зокрема. Викладачі, які формують унікальний досвід студентів, слухачів, мають сприяти активізації внутрішньої активності педагогічних і науково-педагогічних працівників, оскільки сучасні реалії зумовлюють необхідність постійного професійно-особистісного розвитку як студента, слухача, так і власне викладача закладу вищої педагогічної освіти.

Акцентуємо увагу на тому, що сучасна освітня парадигма ґрунтується на людиноцентрованому навчанні, мета якого – забезпечення розвитку й саморозвитку особистості людини на основі його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання. Викладач створює умови для набуття знань у діалозі, у процесі інтелектуальної взаємодії всіх учасників навчального процесу. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки і практики стають затребуваними певні характеристики професійної діяльності викладача, серед яких – уміння працювати в команді, андрагогічні уміння (допомагають виконувати професійні ролі консультанта, експерта, організатора тощо, передбачають володіння діалогічними технологіями і методами навчання). Розвиток андрагогічної компетентності викладача закладу вищої педагогічної освіти як складової його професійної компетентності є неперервним процесом, спрямованим на розв'язання низки завдань, зокрема, таких: своєчасно реагувати на зміну зовнішнього й внутрішнього оточення, приймати та реалізовувати нестандартні рішення в ситуації конкуренції, адаптуватися до швидких змін умов діяльності, бути готовими до постійного оновлення професійних знань, умінь і навичок.

Для розкриття сутності нашого дослідження значний інтерес становлять праці науковців з таких проблем: професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників та особистісного розвитку дорослих (О. Аніщенко, О. Баніт, О. Боднар, М. Братко, О. Василенко, Г. Єфремова, С. Зінченко, Т. Калюжна, М. Кириченко, Л. Лук'янова, С. Мірошник, М. Скрипник, Т. Сорочан, С. Толочко та ін.); питання розкриття поняття «професіоналізація» (Є. Єфремов, В. Лапшина, І. Мельничук, Т. Новіков, Ю. Приходько, О. Чала, В. Юрченко та ін.); вивчення зарубіжного досвіду підготовки педагогів вищої школи та його інтеграції в освітній простір України (Н. Авшенюк, А. Василюк, А. Вознюк, М. Гуляєва, М. Дернова, Г. Корчова, Л. Лебедик, Л. Лук'янова, М. Руденко, В. Швидун та ін.). Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо проблеми професійного та особистісного розвитку дорослих, недостатньо розкритим залишається питання професіоналізації педагогічного персоналу закладів вищої освіти.

Сутність професійного розвитку, відповідно до визначення Ю. Скиби, сформульованого на основі аналізу праць М. Кириченка¹, В. Конькової², В. Сидоренко³ та

¹ Кириченко М. О. (2016). Інноваційні підходи до професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівних кадрів освіти у відкритому суспільстві. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, С. 16-30. URL: <https://cutt.ly/9b0JVrK>

² Конькова В. В. (2016). Самоменеджмент керівника навчального закладу. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 28 жовтня 2016 р. Київ, С. 372-375. URL: <https://cutt.ly/9b0JVrK>

інших дослідників, охоплює цілі та завдання професійного розвитку науково-педагогічного працівника післядипломної педагогічної освіти: професійний розвиток – це багатокомпонентний, цілеспрямований, пролонгований і поетапний процес професійного становлення, розвитку і саморозвитку, зорієнтований на набуття нових компетентностей і характеризується неперервністю, системністю, динамізмом, циклічністю і синергізмом та передбачає перетворення ціннісно-світоглядних орієнтирів, мотиваційної сфери, психологічної структури професійно-педагогічної діяльності, засвоєння та реалізацію інноваційних професійних ролей і функцій⁴.

Поняття саморозвиток має низку істотних відмінностей від поняття розвиток. Саморозвиток має в основі творчу суть; інтенсифікує процеси «самозвеличання»; активізує самовплив і взаємодію особистості самої з собою; відрізняється мотивованістю, тоді як розвиток характеризується спонтанністю, і в результаті виникають неусвідомлювані зміни якостей особистості⁵. Аналіз філософських, педагогічних і психологічних праць, присвячених досліджуваному феномену, показує, що саморозвиток може розглядатися (досліджуватися) у різних аспектах, а саме: як мета, засіб, явище, процес, стан, зміна, результат, підсумок тощо. До прикладу, саморозвиток розглядається як: саморух (Ф. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг), діяльність, внутрішня активність (В. Андреев, Г. Балл, М. Боришевський, Г. Костюк, С. Рубінштейн, П. Чамата), потреба (І. Булах, С. Максименко, Е. Помиткін), здатність, характеристика (В. Маралов, Н. Пов'якель), зміна (М. Гайдеггер, Ф. Енгельс, К. Маркс, С. Франк, М. Мамардашвілі, Г. Цукерман), процес (Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо), механізм (З. Карпенко, Т. Титаренко, В. Ямницький), технологія (Ю. Лобейко, Г. Селевко, Т. Тихонова). Зазначимо, що тлумачення саморозвитку як механізму особистісно-професійного зростання зустрічається переважно у педагогіці.

Дефініцію професійного саморозвитку професор Г. Балл визначає як: «...особливий, самостійний вид внутрішньої активності, що спрямований на усвідомлення людиною самої себе як суб'єкта діяльності та зумовлює продуктивне професійне становлення, професійний розвиток і перетворення «фахівця на професіонала». Науковець В. Лозовецька, досліджуючи професійний саморозвиток особистості наголошує на тому, що це «...складний соціально-психологічний феномен, що зумовлює появу життєво важливих проблем і ситуацій, розв'язання яких потребує відповідної психолого-педагогічної підтримки у формуванні професійних ринкових цінностей щодо ефективної адаптації особистості до нових умов діяльності»⁶. Погоджуємося з думкою Е. Остапенко про те, що професійний саморозвиток є процесом безперервного, свідомого, цілеспрямованого особистісно-професійного самовдосконалення особистості, який являє собою внутрішньо та зовнішньо організований свідомий інтеграційний процес самоуправління особистості, що ґрунтується на механізмах самопізнання, самоствердження, самовдосконалення та самоактуалізації⁷.

Професіоналізація викладача закладу вищої педагогічної освіти «...здійснюється з допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти, самооцінки, саморегуляції

³ Сидоренко В.В. (2016). Педагогічне дорадництво як інноваційний напрям акмепрофесіогенезу фахівців у системі ППО. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 28 жовтня 2016 р., Київ. С. 145–148. URL: <https://cutt.ly/vb0KRCj>

⁴ Сорочан Т. М., Данильєв А. О. (2013). Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня (за мат. Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти), Київ: 2013. 524с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/26581/>

⁵ Ільчук В. В. (2016). Педагогічні умови професійного саморозвитку викладачів фахових дисциплін у вищих аграрних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця. 254 с.

⁶ Лозовецька В. Т. (2011). Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. 1, Київ. С. 33-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2011_1_7

⁷ Остапенко Е.О. (2015). Формування готовності майбутніх економістів до професійного саморозвитку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. С. 31.

як прагнення до самоактуалізації на основі розвитку професійного мислення, реалізації творчого потенціалу, різноманітних форм дослідницької діяльності та інших способів інтенсифікації цього процесу»⁸ та є особистісно-професійним, усвідомленим і мотивованим процесом, який тісно пов'язаний з формуванням професійної компетентності викладача шляхом неперервної самоосвіти.

У науковому дискурсі поняття «професіоналізація» асоціюється з професійним розвитком, процесом оволодіння професією, становленням професіонала. Професіоналізація – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії та завершується, коли особистість припиняє активну трудову діяльність.⁹

Як свідчить дослідження Т. Сорочан, процес професіоналізації включає вибір професії як сфери діяльності з урахуванням власних можливостей щодо опанування професії, її фахових, специфічних особливостей, етичних норм, а також передбачає формування професійної самосвідомості та професійної культури, які є основою професіоналізму.¹⁰

Дослідниця В. Лапшина визначає професіоналізацію як процес, в результаті якого у працівника формується об'єктивна (наявність знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей) і суб'єктивна (усталена адекватна мотивація) готовність до професійної діяльності, психологічний аспект якого відбитий у понятті «професійний розвиток», характеризує становлення професійної самосвідомості, розвиток внутрішніх особистісних структур працівника.¹¹

І. Мельничук визначає професіоналізацію як різнорівневе і багатоступінчасте явище, виділяючи первинну і вторинну професіоналізацію. Первинна професіоналізація безпосередньо пов'язана із професійною освітою, метою і результатом якої є становлення фахівця. Вторинна професіоналізація передбачає подальше формування фахової майстерності на основі творчого підходу до здійснення трудової діяльності, тобто реалізації професійного досвіду і наявності потреби в самоактуалізації.¹²

М. Гуляєва розкриває поняття «професіоналізація» як досягнення певного рівня компетентності, поведінки і дій окремих осіб. Орієнтовні рамки для індивідуальної професіоналізації забезпечуються такими поняттями як база знань, представлена професійними організаціями, навчальні курси, стандарти і критерії відповідних професійних дій, етичні ідеї тощо.¹³

Нам імпонують обґрунтовані Г. Бороновою та Н. Прусовим три стадії професіоналізації фахівців: первинне становлення – освоєння необхідних для професійної діяльності навичок, знань, умінь; стадія досвідченості – ефективна робота фахівця та навчання більш молодих фахівців через власний досвід; стадія експертність – авторитетність фахівця через продукування певних норм і цінностей професії.¹⁴

Отже, підсумовуючи зазначене вище, можемо зробити висновок про те, що професіоналізація педагогічного персоналу – це процес становлення особистості викладача-фахівця, що включає вибір педагогічної професії як сфери діяльності, в результаті якого у педагогічного працівника формується об'єктивна (наявність знань, умінь, навичок та

⁸ Ільчук В. В. (2016). Педагогічні умови професійного саморозвитку викладачів фахових дисциплін у вищих аграрних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця. 254 с.

⁹ Приходько Ю.О., Юрченко В.І. (2012). Психологічний словник-довідник (навчальний посібник). URL: <https://cutt.ly/JYhvm1K>

¹⁰ Сорочан, Т. (2017). Модуси професіоналізації андрагогів у контексті суспільства, яке навчається. Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології, К.: ЦППО, 11.

¹¹ Лапшина, В. (2005). Професіоналізація: сутність та структура поняття, 54-58. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2005/04/54-58_no-2-3_vol-7_2005_UKR.pdf

¹² Мельничук, І.М. (2012). Методологічний аналіз професіоналізації майбутнього медичного працівника у вищому навчальному закладі. Медична освіта, 1, 11. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/276621636.pdf>

¹³ Гуляєва, М.М. (2021). Професійна підготовка андрагогів в університетах Німеччини. Дис. канд. пед. наук, Київ, 51.

¹⁴ Боронова, Г., Прусова, Н. (2010). Психологія праці. Конспект лекцій. URL: <https://cutt.ly/yYjQsXo>

професійно важливих якостей) і суб'єктивна (усталена адекватна мотивація) готовність до професійної діяльності¹⁵.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси, інтенсивний науково-технічний прогрес спричиняють швидкі темпи оновлення знань, що спонукає фахівців до постійного навчання. Безперервне поповнення знань перетворює працівника на кваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця. Педагоги, в силу специфіки професійної діяльності залучаються до безперервного процесу навчання протягом усього самостійного життя та набувають нові знання й компетенції. Результатом професійного розвитку педагога стає його готовність до якісного виконання роботи, відповідно до сучасних вимог, можливість застосування отриманих знань, умінь і навичок у професійній діяльності, сформованість нових компетенцій, необхідних для реалізації новітніх стандартів освіти, здійснення безперервної освіти дорослих. Прийняття місії андрагога передбачає оволодіння педагогом відповідних основ діяльності, вибір андрагогічної позиції, освітньої стратегії, визначення масштабу суб'єкта навчання. У цьому особливе значення надається професійному розвитку педагогів і, зокрема, формуванню їх андрагогічної компетентності.

Андрагогічна компетентність є обов'язковим складником професіоналізму педагога, що передбачає зміну стандартних форм і методів роботи з дорослими особами, спонукаючи їх до активності, пошуку спільних рішень, прояву свого інтелектуального й соціокультурного потенціалу через застосування різних форм групової роботи, які віддзеркалюють внутрішні інтереси та потреби всіх учасників освітньої діяльності, а психологічно комфортна обстановка сприяє пошуку нових знань та набуттю професійних компетенцій¹⁶. Андрагогічна компетентність педагога спонукає до аналізу, осмислення й творчого ставлення до професійної діяльності, сприяє досягненню високого рівня творчості, самореалізації у професійній діяльності.

Сутність андрагогічної компетентності у науково-педагогічній літературі визначається авторами по-різному:

Визначення поняття «андрагогічна компетентність»

Автор	Визначення
І. Зель	інтегративна якість особистості, яка проявляється у здатності створювати оптимальні умови для навчання дорослих, передбачаючи розвиток їхніх творчих здібностей, сприяючи опануванню дорослою людиною навичок планування, реалізації, відбору змісту, форм, методів навчання та здійсненню не тільки традиційної інформаційно-накопичувальної, але й методологічно орієнтованої освіти, необхідної для роботи з потоком інформації, що постійно розширюється ¹⁷
R. Hiemstra	сукупність теоретичних знань (з теорії та методики освіти дорослих; особливостей розвитку людських ресурсів, підвищення кваліфікації; сучасних освітніх концепцій) і практичного досвіду (уміння ставити цілі та визначати зміст освіти дорослих; розробляти навчальні програми для дорослих; здійснювати аналіз результатів навчання та їх оцінку), доповнених педагогічними навичками у галузі освіти дорослих, як-от: вибудовування андрагогічної взаємодії «лектор – дорослий учень», діалогічного міжособистісного вербального та невербального спілкування з метою налагоджування співпраці між учасниками освітнього

¹⁵ Котирло Т.В. (2021) Професіоналізація педагогічного персоналу закладів вищої освіти: проблеми та шляхи подолання. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2021. Вип. 2 (20). URL: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/185/146>

¹⁶ Adult learning professions in Europe, a study on current situation, trends and issues: Research voor Beleid: final report. Brussels: European Commission, 2008. 157 p.

¹⁷ Зель І.О. Формування андрагогічної компетентності у студентів гуманітарних факультетів класичних університетів: атореф. дис. ... канд. пед. наук. Черкаси, 2009. 50 с.

	процесу шляхом дотримання емоційної гнучкості, пов'язаної з емпатією та фасилітацією ¹⁸
L. Jögi, M. Gross	сплав особистісних якостей, які виявляють зрілість фахівця у галузі освіти дорослих (почуття власної гідності, толерантність, відповідальність, навички спілкування, емпатія, гнучкість) та професійних умінь (щодо способів реалізації принципів освіти дорослих, застосування методів та засобів навчання дорослих, вияву та оцінювання їхніх освітніх потреб, формування цілей та змісту навчання, технік активізації саморефлексії та критичного мислення, самооцінки та саморозвитку), що забезпечують ефективність управління процесом навчання дорослих ¹⁹
Л. Вавилова	систему знань, умінь, досвіду, особистісних якостей викладача, які зумовлюють його здатність ефективно виконувати професійну діяльність у галузі освіти дорослих на основі знання сутності й провідних принципів андрагогіки, основних форм, методів і прийомів навчання дорослих, розуміння їхніх психологічних та фізіологічних особливостей, використання технік комунікації з людьми різних соціальних груп з урахуванням їхнього життєвого і професійного досвіду, комунікаційної здатності, запитів та очікувань від навчання, прояву особливих особистісних якостей (емпатії, толерантності, співчуття, активності), а також готовності до самоаналізу та саморозвитку протягом життя ²⁰
А. Кукуев	набір певних умінь, знань, навичок, особистісних якостей і ціннісних орієнтацій, які зумовлюють здатність педагога взаємодіяти із дорослими, які навчаються, шляхом визначення рівня їх підготовки та певних потреб, обсягу і характеру життєвого досвіду і можливостей його використання у процесі навчання; виявлення когнітивного і навчального стилів та психолого-фізіологічних особливостей, використання різних методик, засобів і стратегій навчання; створення комфортних фізичних і психологічних умов навчання, проведення оперативної соціально-психологічної та функціонально-когнітивної діагностики; організації сумісної діяльності всіх учасників процесу навчання; застосування різноманітних критеріїв, форм, методів, засобів і процедур оцінювання академічних досягнень, визначення зміни особистісних якостей і мотиваційно-ціннісних установок, а також перспектив особистісно-професійного зростання ²¹
С. Ізбаш	знання та розуміння принципів та особливостей навчання дорослих, володіння технологіями мотивації до їх навчання та розвитку, а також способами зміни професії та роду діяльності ²²
О. Михальчук	інтегративна якість особистості, яка передбачає здатність допомогти дорослій людині опанувати певні вміння та навички, розвивати творчі здібності ²³
О. Огієнко	єдність теоретичної та практичної готовності педагога до виконання своїх професійних функцій, що характеризує його діяльність та особистість як суб'єкта

¹⁸ Hiemstra R. Lifelong education and personal growth. The Columbia retirement handbook. N.Y.: Columbia University Press, 1994. 200 p.

¹⁹ Jögi L. & Gross M. The professionalization of adult educators in the Baltic states. European Journal of Education, 2009. No 44 (2). Pp. 221–242.

²⁰ Вавилова Л. Н. Формирование андрагогической компетентности методиста в процессе повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук. Кемерово, 2005. 257 с.

²¹ Кукуев А. И. Андрагогическая подготовка преподавательских кадров для системы образования взрослых. *Интеграция методической (научно-методической) работы и системы повышения квалификации кадров* : материалы IX Всер. научн.-практ. конф. Челябинск, 2008. Ч. 2. С. 3-11.

²² Ізбаш С. Проблема андрагогічної підготовки педагогічного персоналу як викладачів для освіти дорослих. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Педагогіка. 2017. № 1. С. 80–85.

²³ Михальчук О. Формування андрагогічної компетентності студентів педагогічних університетів Польщі : дис. ... канд. пед. наук. Черкаси. 2012. 200 с.

	самостійної, відповідальної та ініціативної взаємодії зі світом шляхом оволодіння андрагогічними знаннями та цілеспрямованого їх використання у прогнозуванні, плануванні та реалізації освітнього процесу з метою розвитку дорослих, самореалізації їх потреб ²⁴
С. Толочко	здатність і готовність до специфічної діяльності з аудиторією дорослих, визначення через моніторинг їхніх освітніх потреб, мотивацію командної роботи дорослої аудиторії, уміння застосовувати технології модерації, фасилітації, менторства шляхом інтерактивної взаємодії, спонукати до рефлексії задля реалізації ІОТ безперервного навчання впродовж життя ²⁵

Отже, незважаючи на наявність різних визначень, андрагогічна компетентність найчастіше розглядається як професійно значуща якість особистості викладачів сучасних закладів вищої освіти, інших категорій, що залучені до надання послуг дорослим: консультантів, соціальних працівників, фахівців служби зайнятості, управлінців. Андрагогічну компетентність можна представити як сукупність взаємопов'язаних ціннісно-смыслових орієнтацій, психолого-андрагогічних знань, умінь, досвіду, професійно-особистісних якостей андрагога, що дозволяють ефективно здійснювати андрагогічну взаємодію з дорослими з метою їх особистісного та професійного розвитку.

Потрібно зазначити, що андрагогічна компетентність педагога має на увазі вміння розвивати (або створювати умови для розвитку) в дорослій людині: рефлексію, критичне мислення, самоаналіз власної професійної діяльності; установку на продуктивну творчість; навички ефективного самоосвіти; проектну та дослідницьку культуру, в тому числі, вміння бачити проблеми, бачити або шукати альтернативне рішення, оцінювати ризики, прогнозувати наслідки, оцінювати ресурси тощо.

Андрагогічна компетентність в цьому контексті включає: *предметну* (здатність орієнтуватися в вікових, особистісних, психофізіологічних, соціальних і професійних особливостях дорослих, здатність керуватися у викладацькій діяльності принципами освіти дорослих тощо); *методичну* (володіння інтерактивними технологіями, здатність опиратися на професійно-особистісний досвід навчання дорослих тощо); *особистісну* (здатність критично оцінювати свою діяльність як андрагога, почуття гумору, здатність вести навчання на основі рівності і діалогу і тощо) компетенції.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що професійний саморозвиток, спрямований на удосконалення як андрагогічної компетентності, так і компетентнісного потенціалу педагогічного персоналу закладів вищої педагогічної освіти в цілому, можливий за умови розвитку таких компетенцій: *менеджерські компетенції*, в структуру яких входить: визначення освітніх цілей і планування досягнень, організація своєї професійної діяльності, контроль, комунікація, мистецтво переконання, прийняття рішень, вміння виступати перед аудиторією; *педагогічні компетенції*, які складаються з: володіння різними педагогічними прийомами, технологіями, методами і засобами навчання, творче ставлення до професії, високий інтерес і любов до свого предмету, застосування індивідуального підходу; *психологічні компетенції*, що формують: вміння діагностувати морально-психологічний стан освітнього процесу в великих і малих групах, вміння взаємодіяти з дорослими, володіння прийомами подолання можливої напруги в різних групах²⁶.

У контексті розвитку андрагогічної компетентності педагогічного персоналу закладів

²⁴ Огієнко О. І. Підготовка викладача вищої школи в умовах магістратури: андрагогічний підхід. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. № 6 (50). С. 336–341.

²⁵ Толочко С.В. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної освіти: дис. ... д-ра пед. н. Київ. 2019. 451 с.

²⁶ Хатунцева С. (2018). Теоретичні і методичні засади формування у майбутніх учителів готовності до самовдосконалення у процесі індивідуалізації професійної підготовки : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Бердянськ; Запоріжжя. 508 с.

вищої педагогічної освіти важливого значення набувають²⁷: інтегративний підхід у використанні викладачами освітніх технологій; усвідомлення необхідності реалізації інноваційної поведінки, оптимізм щодо досягнення передбачуваного результату; паралельна самоосвіта педагогічного персоналу та студента, слухача; вихід із зони дидактичного комфорту; збагачення технологій навчання новими прийомами; здатність встигати за швидкоплинним світом і зміненими потребами; демократичний стиль навчання.

Наголосимо на важливості комунікативної складової професійної діяльності педагогічного персоналу закладу вищої педагогічної освіти, яка створює щирі атмосферу спілкування, взаєморозуміння зі студентами, слухачами, вселяє віру в себе. Зміст зворотнього зв'язку від студента, слухача до викладача – це ресурс якості освіти, оскільки говорить про мотивацію пізнання дорослого, його особистісний потенціал, прагнення до розвитку і вибору освітнього маршруту. Оперативність зворотнього зв'язку необхідна, оскільки вона допомагає відповісти на питання: до чого прагне викладач і дорослий учень, який результат діяльності (плюси і мінуси) та як обґрунтувати наступний етап роботи. Важливо, що комунікативна роль викладача трансформується від транслятора готових знань до викладача-андрагога з ролями фасилітатора, модератора, тьютора, коуча.

Технологічна складова професіоналізації педагогічного персоналу закладу вищої педагогічної освіти спрямована на реалізацію технологій проєктів, досліджень, кейс-технології, технології відкритого простору і розвитку критичного мислення, а також дебати, ІКТ, коучинг та «перевернутий клас» (Flipped Classroom) – педагогічна модель, в якій типова подача лекцій і організація домашніх завдань представлені навпаки. Слухачі дивляться вдома короткі відео-лекції, в аудиторії викладач відводить час на виконання завдань, обговорення проєктів і дискусії. Відео-лекції часто розглядаються як ключовий компонент в перевернутому підході, такі лекції або створюються викладачем закладу післядипломної педагогічної освіти і розміщуються в інтернеті, або зберігаються на e-Disk.

Відмінною рисою професіоналізації викладача закладу вищої педагогічної освіти є те, що результатом його роботи виступає не лише самовдосконалення в особистому та професійному плані, а й посилення ефективності взаємодії зі студентами, слухачами в освітньому процесі. Важливою професійною якістю викладача закладу вищої педагогічної освіти є й упевненість у собі, що забезпечує оптимальну мобілізованість і стабільність поведінки.

Зазначені вище характеристики, а також упровадження педагогічним персоналом закладу вищої педагогічної освіти андрагогічних принципів навчання, прояв високого рівня самореалізації; сформованість прагнення до самовизначення, використання у навчальній взаємодії досвіду слухачів; здатність до вибору адекватних форм і методів навчання; уміння та навички вирішувати проблеми, пов'язані із мовною та комунікативною культурою²⁸; використання ефективних технологій навчання дорослих, тощо, можна розглядати у контексті сформованості андрагогічної компетентності викладача закладу післядипломної педагогічної освіти.

За С. Толочко²⁹, андрагог має володіти: 1) системним мисленням, що сприяє цілісному розумінню професійної діяльності, своєї ролі та місця у системі освіти дорослих; 2) навичками аналізу та проєктування освітніх програм особистісного і професійного зростання дорослих; 3) здатністю до рефлексивного аналізу якості здійснення організаційної та науково-методичної діяльності; 4) сформованими навичками організації групової роботи, активного, інтерактивного, ситуативного та спеціального навчання слухачів, ефективного

²⁷ Островская В. А. (2016). Педагогическая андрагогика (электронный ресурс) 2016. URL: <https://multiurok.ru/files/piedagoghichieskaia-andragoghika.html>

²⁸ Приходько В. М. (2012). Системні аспекти моніторингу професійних якостей педагога-андрагога в системі післядипломної освіти. Особистість у єдиному освітньому просторі: зб. наукових тез III Міжнародного Форуму 26-29 квітня 2012 р. Київ. 1 (7). URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Prihodko.pdf

²⁹ Толочко С.В. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної освіти: дис. ... д-ра пед. н. Київ. 2019. 451 с.

педагогічного спілкування з ними, а також методами педагогічного впливу; 5) змістом, сучасними методами, формами навчання дорослих на основі положень андрагогічної науки; 6) технологіями побудови навчального процесу; 7) способами мотивації слухачів до неперервного навчання та розвитку, конструювання соціально-педагогічних, рольових та ігрових ситуацій, що приводять у дію механізми самоорганізації та саморозвитку, стимулюють до творчої активності.

Нам імпонують такі показники вияву андрагогічної компетентності педагогічного персоналу закладів вищої освіти³⁰:

- готовність до роботи з дорослими, створення оптимальних умов для навчання дорослих, здійснення методологічно орієнтованої освіти, необхідної для роботи з потоком інформації, що постійно розширюється;

- уміння визначати освітні потреби і запити дорослих, урахувати особливості їхньої мотивації, процесу навчання, групової динаміки дорослої аудиторії;

- застосовувати технології модерації, фасилітації, менторства, тьюторства, коучінгу, тренінгу, едвайзінгу, супервізорства;

- спроможність визначати цілі та прикінцеві результати навчання, спонукати слухачів до рефлексії, опанування навичок планування, відбору змісту, форм і методів навчання з урахуванням власних інтересів та соціокультурних потреб, інтелектуальних здібностей та персональних обмежень.

Потрібно зазначити, що за умови недостатньої кількості знань у галузі андрагогіки, наявності незначного досвіду педагогічної діяльності з дорослою аудиторією, викладач спочатку шляхом ситуативної самоосвіти намагається вирішити проблему. Надалі в ході формування та розвитку андрагогічної компетентності необхідна систематична самоосвіта, оскільки вона дозволяє повніше реалізувати вибрану викладачем професійно-освітню стратегію. Дослідники³¹ наголошують, що фахівці, які продовжують своє навчання, тобто займаються самоосвітою як педагоги дорослих, збільшують свій освітній потенціал, професійно розвиваються та зростають. Як наслідок, покращуються й навчальні досягнення їхніх учнів.

За Т. Сорочан, А. Данильєвим³², «... сам дорослий педагог відіграє провідну роль у формуванні мотивації та визначенні цілей свого навчання. У цьому випадку завдання викладачів, методистів полягає в тому, щоб створити педагогам сприятливі умови для навчання, забезпечити їх необхідними методами ...».

На викладача закладу вищої педагогічної освіти покладено мотивування студентів, слухачів-педагогів до навчання, створення сприятливих умов навчальної діяльності, упровадження андрагогічних та інших усталених принципів навчання. У дослідженні Л. Лук'янової виокремлено такі андрагогічні принципи навчання: єдності трьох середовищ (навчальне, професійне, соціальне); відкритості освітнього простору; синтез трьох підходів до освіти (андрагогічний, особистісно орієнтований, контекстний); діяльності; постійної підтримки; професійної мотивації; елективності навчання; розвитку освітніх потреб; контекстності навчання; рефлексивності³³.

У контексті нашого дослідження зміст андрагогічної компетентності педагогічного персоналу закладів вищої освіти ми розглядаємо з урахуванням специфіки їхньої професійної діяльності – з одного боку, як викладача, з іншого, як фахівця, який сам

³⁰ Семенова О. Андрагогічна компетентність як необхідний складник професіоналізму науково-педагогічного персоналу закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 33, т. 2. С. 307-312.

³¹ Ross-Gordon J. *Contemporary viewpoints on teaching adults effectively*. San-Francisco, CA: Jossey-Bass. 2001. 127 p.

³² Сорочан Т. М., Данильєв А. О. (2013). Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня (за мат. Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти), Київ: 2013. 524с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/26581/>

³³ Лук'янова Л. Б. (2015). Акмеологічний ресурс андрагогічної моделі навчання. *Проблеми освіти*, 84, Київ. С. 31-36. URL: <https://cutt.ly/Yb0KjHj>

потребує систематичного підвищення професійної компетентності, постійного оновлення знань, насамперед у сфері освіти дорослих. На основі аналізу наукових джерел нами виокремлено особливості, що визначають специфіку андрагогічної компетентності педагогів сучасних закладів вищої освіти. Розглянемо їх детальніше.

Передусім потрібно акцентувати увагу на андрагогічній взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Зазначимо *специфіку суб'єктів навчального процесу*, що включають дві підгрупи: дорослі-слухачі та дорослі-педагоги (організатори навчання)³⁴. Вони представлені: *різними категоріями* – це викладачі різноманітних освітніх закладів (інститутів, університетів, академій, державних і приватних вузів); *різними галузями знань* (гуманітарними, технічними, економічними та ін.); *різними віковими категоріями*; *різними особистісними* ціннісними орієнтаціями, звичками, мотивами поведінки; викладачі, що мають неоднаковий *науковий* (вчений ступінь, звання), *посадовий* (старші викладачі, доценти, професори) *статус роботи та досвід роботи* у ВНЗ, інші категорії.

У суб'єкт-суб'єктній взаємодії основних учасників навчального процесу головним є врахування андрагогічних принципів партнерства, використання досвіду, орієнтація на дорослого-слухача, врахування вікових та індивідуальних пізнавальних особливостей дорослих-слухачів та дорослих-педагогів (організаторів навчання). Кожна людина є неповторною індивідуальністю, яка має свої уподобання, характер, фізичні та розумові здібності, освіту, культуру, життєвий та професійний досвід. Зважаючи на це, дорослі-слухачі мають свій індивідуальний стиль *навчання*, а дорослим-педагогам притаманний свій індивідуальний стиль *викладання*, і це є фактори суб'єкт-суб'єктного навчального процесу. Для успішного процесу навчання андрагог повинен вміти визначати стилі навчання дорослих учнів та втілювати їх у свій індивідуальний стиль викладання.

На часі – зрушення у змісті освіти та методах навчання у закладах вищої педагогічної освіти. Особливої актуальності набула проблема впровадження інформаційних технологій навчання. У Концепції розвитку освіти дорослих в Україні (2019) слушно наголошено на нагальності упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, змішаного й дистанційного навчання, «що дозволить зробити освітні послуги більш доступними і відкрити нові перспективи для всіх суб'єктів ринку освітніх послуг»³⁵. На наше переконання, саме на педагогічний персонал закладу вищої педагогічної освіти покладено створення інноваційного розвивального освітнього середовища засобами інформаційно-комунікаційних технологій, Smart-технологій. Нам імпонує твердження О. Аніщенко про те, що вкрай важливо «забезпечити науково-методичний супровід формування й розвитку готовності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих здійснювати професійну діяльність в умовах дистанційного навчання»³⁶, а також змішаного навчання.

Електронне навчання об'єднує навчальні заклади, викладацький склад для здійснення спільної освітньої діяльності в мережі Інтернет на базі спільних стандартів, технологій тощо. ЮНЕСКО визначає електронне навчання або E-learning як навчання за допомогою Інтернет і мультимедіа. Smart Education передбачає комплексну модернізацію усіх освітніх процесів, а також методів і технологій, що використовуються в цих процесах. Концепція Smart в освітньому розрізі передбачає появу таких технологій, як «розумна» дошка, «розумні» екрани, доступ в Інтернет з будь-якої точки. Кожна з цих технологій дозволяє по-новому побудувати процес розробки контенту, його доставки і актуалізації. Навчання стає можливим не тільки в навчальному закладі, але і вдома і в будь-якому місці: громадських місцях, таких як музеї чи кафе. Основним елементом, що зв'язує освітній процес, стає активний освітній

³⁴ Самко А.М., Калюжна Т.Г. Андрагогічні засади освітнього процесу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій*: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, ЧНУ імені Ю. Федьковича, м. Чернівці, 2021. С. 270-275.

³⁵ Лук'янова Л. Б., Аніщенко О. В., Москаленко Л. М. (2019). Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. ТОВ «ДКС Центр» Київ. 24с.

³⁶ Аніщенко О. В., Калюжна Т. Г. (2020). Інформаційне забезпечення освіти окремих категорій дорослих: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛІТД. 116 с.

контент, на базі якого створюються єдині репозиторії, що дозволяють зняти часові та просторові рамки³⁷.

Сьогодні найбільш актуальним для професійного саморозвитку педагогічного персоналу закладу вищої педагогічної освіти є мобільне навчання, що тісно пов'язане з електронним та дистанційним навчанням. Мобільне навчання є новою освітньою парадигмою SMART-освіти, на основі якої створюється нове навчальне середовище, де суб'єкти освітньої взаємодії можуть отримати доступ до навчальних матеріалів у будь-який час та в будь-якому місці, що уможливило всеосяжність навчання та умотивованість до безперервної освіти та навчання протягом усього життя.

Наведемо основні принципи SMART-освіти (Р. Гуревич, М. Кадемія)³⁸: використання в освітній програмі актуальної інформації для вирішення навчальних завдань; організація самостійної пізнавальної, дослідницької, проектної діяльності слухачів; реалізація навчального процесу в розподіленому середовищі навчання; гнучкі освітні траєкторії, індивідуалізація навчання. Використовуючи технології Smart-освіти, педагогічний персонал закладів вищої педагогічної освіти ставить перед собою нові завдання і цілі саморозвитку. При цьому Smart-освіта відкриває для педагогічного персоналу закладів вищої педагогічної освіти нові можливості: ділитися досвідом і ідеями, більше займатися наукою, персоніфікувати курс в залежності від його завдань і компетенцій студента, слухача, економити час, допрацьовувати вже наявний контент. Йдеться й про можливості розвитку андрагогічної компетентності, що передбачає розвиненість низки умінь і навичок, серед яких – уміння підтримувати ділові взаємовідносини між дорослими учнями, усвідомлення відповідальності за процес навчання, уміння оцінювати досягнення дорослих учнів та ставити цілі на майбутнє, виокремлення чітко визначених ролей під час навчального процесу та контроль за процесом навчання тощо.

Хмарні технології, соціальний сервіс Facebook, сервіси та інструменти Google, веб-сайт Wiki, покдасти для поширення звукових файлів або відео в мережі Інтернет, блоги, відеохостинг Youtube – все це використовується у професійній діяльності педагогічного персоналу закладів вищої педагогічної освіти сьогодні, коли пандемія COVID-19 внесла свої корективи в освітню діяльність закладів. І, як наслідок, онлайн-спілкування, різноманітні блоги добре вбудовуються в освіту як засіб зворотнього зв'язку між викладачем закладу вищої педагогічної освіти і студентами, слухачами. В Youtube можна змонтувати і продемонструвати відеолекції. За допомогою сервісів Google можна зробити навчальний процес гнучким і захоплюючим.

Стало нормою проведення занять з використанням мультимедійних презентацій, зроблених в таких програмних пакетах, як Microsoft Power Point або Macromedia Flash³⁹. Досить цікавим і продуктивним у професійному саморозвитку педагогічного персоналу закладу післядипломної педагогічної освіти є технологія Smart Classroom Suite – програмне забезпечення, що включає інтегрований програмний комплекс, котрий використовується в комп'ютерній аудиторії. Цей комплекс включає програмне забезпечення: для спільного навчання – Smart Notebook, для слухачів – Smart Notebook SE; для управління навчальним процесом – Smart Sync; для проведення інтерактивного опитування – Smart Response. Програмне забезпечення Smart Classroom Suite дозволяє управляти навчальним процесом в аудиторії та поза неї та проводити заняття⁴⁰.

Новий напрям, який активно розвивається у сфері комп'ютеризованого навчання

³⁷ Smart технології в освіті. 2020. URL: <https://sites.google.com/site/smarttehnologiie/interaktivni-tehnologiie-v-osviti>

³⁸ Гуревич Р.С., Кадемія М. Е. (2016). Смарт-освіта – нова парадигма сучасної системи освіти. Теорія і практика управління соціальними системами. № 4. С. 71-78. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_9.

³⁹ Абдрахманова Б. А. (2020). Смарт-технологии в образовании. URL: <http://www.zkoipk.kz/b2/369-conf.html>

⁴⁰ Розумна освіта для розумного суспільства. [Електронний ресурс]. URL: <http://smarteducatoin.blogspot.com/2016/06/smart-education.html>

SMART-освіти, отримав назву адаптивних та інтелектуальних технологій передачі знань⁴¹. Завдання цього напрямку – включити до навчальних систем можливості диференціації технологічного процесу передавання знань, тобто забезпечити врахування індивідуальних здібностей суб'єкту навчання, його попередніх знань та вмінь. Така технологія SMART-освіти називається персоналізоване навчання. Технології адаптивного та інтелектуального навчання базуються на позиції діяльнісного, активного, гнучкого підходу до побудови педагогічного процесу педагогічним персоналом закладу післядипломної педагогічної освіти⁴².

Використовуючи сучасні інноваційні технології та засоби SMART освіти, гармонійне поєднання форм і методів в навчальному процесі, педагогічний персонал закладів вищої педагогічної освіти може досягти найбільш оптимального рівня ключових компетенцій, які входять до складу андрагогічної компетентності: розуміння сутності, значення та способів саморозвитку творчості, творчого підходу до організації пізнавальної діяльності; усвідомлення ключової ролі здібностей до самопроєктування, самореалізації і рефлексії; вміння системно, свідомо і аргументовано здійснювати процес концептуалізації професійної діяльності; здатність до реалізації в навчальному процесі розвиваючих педагогічних технологій на основі проблемно-діяльнісного підходу до навчання; відкритість особистості викладача, установка на інтерактивну спільну діяльність суб'єктів освітнього процесу, індивідуальну допомогу, участь кожного слухача в постановці мети, висунення завдань, прийняття рішень; здатність ефективно і цілеспрямовано реалізувати пошуково-дослідницький, проєктний підходи в організації пізнавальної діяльності; володіння найбільш ефективними способами застосування в навчальному процесі сучасних інформаційних технологій.

Розглянемо соціально-психологічні особливості навчання дорослих. Отже, дорослі – це особливий контингент слухачів, які мають певний життєвий досвід, ґрунтовні професійні знання, вже сформовані погляди на життя, стереотипи професійної діяльності, ціннісні орієнтації, звички, мотиви поведінки та інші особистісні характеристики. Навчання дорослого характеризується прагматичним ставленням до освітніх послуг, включенням освіти у загальний контекст життєдіяльності, залежністю освітнього середовища від їхніх домінуючих інтересів і потреб. Дорослий, як суб'єкт навчальної діяльності, відрізняється специфічною навчальною мотивацією, він самостійно визначає цілі своєї навчальної діяльності, обирає форми, методи, засоби та способи навчання, самостійно регулює процес засвоєння навчальної інформації, оцінює та корегує результати просування, розвиває власний досвід, усвідомлює свої можливості та своє місце в цій діяльності.

Саме тому основними психологічними особливостями навчання дорослих будуть такі:

- 1) Дорослі вивчатимуть лише те, що, на їхню думку, їм необхідно, їхнє навчання буде ефективним тоді, коли у них з'явиться потужна внутрішня мотивація для оволодіння певними знаннями або для набуття нових навичок.
- 2) Задля реалізації потреби дорослого слухача у негайному застосуванні одержаних знань, умінь та навичок на заняттях часто використовують рольові ігри, імітацію реальних життєвих ситуацій.
- 3) Дорослі люди, як правило, навчаються в процесі роботи, тому основна перешкода практичного характеру полягає в тому, що у дорослих, працюючих людей часто не вистачає часу для повноцінних занять з викладачем або самостійно.
- 4) На навчання дорослих людей великий вплив має попередній досвід. У дорослих сприйняття знань є пов'язаним, тому знання повинні корелювати з накопиченим життєвим досвідом. Якщо нові знання не узгоджуються з тим, що учень уже знає, він підсвідомо налаштовується на те, щоб такі знання відхилити.
- 5) Важливо вміти відкинути минулий невдалий досвід вивчення і розпочати все заново. Одним з

⁴¹ Криворучко О., Костюк М. (2018). Персоналізація навчання як основа SMART-. Smart-освіта: ресурси та перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-метод. конф. (7 грудня 2018 р.) тези доповідей. Київ. нац. торг.-екон. ун-т., Київ. 252 с.

⁴² Рашевська Н. В., Ткачук В.В. (2012). Технології мобільного навчання. Педагогіка вищої та середньої школи. Вип. 35. Київ. С. 295 -301

гальмівних факторів у процесі навчання стає занепокоєння з приводу того, що зазнаєш невдачі; тому важливо на заняттях створювати неформальну обстановку. 6) Більшість дорослих негативно ставляться до оцінювання їхніх знань. Конкуренція погано впливає на навчання дорослих людей⁴³. Більшість з них досить критично ставляться до своєї здатності чогось навчитися; тому психологи стверджують, що дорослих необхідно не оцінювати, а скеровувати. 7) У навчанні дорослих осіб слід застосовувати різноманітні методи навчання.

Далі проаналізуємо характерні особливості професійної діяльності педагогів-андрагогів. Зазначимо, що зміст діяльності андрагога настільки багатофункціональний, багатокомпонентний та багатоплановий, що його можна визначити як «надпрофесійний». Специфіка діяльності андрагога вимагає міждисциплінарного підходу при визначенні змісту освіти для групи дорослих учнів, а також використання системи форм і методів навчання із врахуванням вікових, професійних, особистісних та інших особливостей слухачів.

Андрагогічна компетентність педагогічного персоналу містить ряд загальнокультурних й професійних компетентностей: загальних і спеціальних, в залежності від соціального запиту та конкретних освітніх потреб дорослих учнів. Наголосимо на особливостях професійної діяльності андрагогів, в яких вони повинні володіти певними особистісними якостями, знаннями та вміннями, реалізуючи всі види професійної діяльності (викладацька, організаторська, науково-дослідницька, управлінська, рефлексивна) та професійні ролі (консультант, тьютор, модератор, менеджер, фасилітатор та ін.).

Аналіз наукового доробку відомої української дослідниці Л. Лук'янової⁴⁴ показує що ролі андрагога можуть змінюватися залежно від виховних і навчальних завдань. Вибір однієї з професійних позицій (ролей) вимагає від андрагога відповідних професійних функцій і рис. Л. Лук'янова виокремлює такі інтегрально-рольові позиції педагога-андрагога, як: учитель – медіатор знань; гід – організатор навчання, відповідальний за ознайомлення з новими можливостями розвитку; фасилітатор – помічник, відповідальний за ефективність роботи в групах; тренер – відповідальний за формування необхідних навичок; носій культури діяльності поєднує й інші функції, виконуючи при цьому різні соціальні ролі. Андрагог виступає в ролі вчителя, лідера, спонсора, керівника, представника навчального закладу, зразка для інших. Іншими словами ефективний педагог для дорослих має «носити безліч капелюхів» упродовж навчального процесу⁴⁵. Серед основних «капелюхів» (професійних ролей) вчителя дорослих основними можна вважати роль тьютора (того, хто забезпечує супровід індивідуальних освітніх програм у системі підвищення кваліфікації); модератора (того, хто виконує функції консультанта упродовж навчального процесу). Проте, безсумнівно, провідною для андрагога є роль фасилітатора, який допомагає дорослим учням осмислювати здобуті знання та правильно їх застосовувати. Андрагог-фасилітатор створює сприятливе навчальне середовище; використовує принципи навчання дорослих у плануванні часу та способу навчатися (тобто як і коли); заохочує дорослих учнів формулювати власні цілі навчання та обирати й використовувати різні ресурси для досягнення своїх цілей; допомагає дорослим учням оцінювати власні навчальні результати⁴⁶.

Зауважимо, що керуючи процесом навчання, андрагог визначає форми взаємодії учасників, повинен бути готовим до зміни своїх ролей та виконуваних завдань, удосконалювати андрагогічну компетентність. Таким чином, ролі викладача (андрагога) при навчанні дорослих у закладах вищої освіти відображають гуманістичну сутність його

⁴³ Цвяк Л.В. Психолого-педагогічні умови ефективного навчання дорослих іноземної мови. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf>

⁴⁴ Лук'янова Л. Б. Зміст інтегрально-рольової позиції педагога-андрагога у зарубіжній науковій думці. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип. 7. С. 257–266. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/OD_2013_7_29.pdf

⁴⁵ Galbraith M. W., Shedd P. E. Building skills and proficiencies of the community college instructor of adult learners. *Community College Review*. 1990. 18(2). pp. 6-14.

⁴⁶ Brookfield S. *Understanding and Facilitating Adult Learning: A comprehensive analysis of principles and effective practices*. San-Francisco, C.A.: Jossey-Bass. 1986. 400 p.

діяльності, забезпечують високу внутрішню мотивацію, спрямованість на створення належних умов для постійної самоосвіти та самовдосконалення.

Наступною характерною особливістю є специфіка освітнього процесу. Для якісної організації та здійснення навчального процесу з дорослими необхідно враховувати такі особливості його побудови. 1. *Психологічний клімат* – створення комфортної психологічної атмосфери сприяє спільній діяльності викладачів і слухачів, забезпечує підвищення рівня мотивації останніх, і як наслідок – ефективність навчання. 2. *Активні методи ведення навчального процесу* – використання активних методів навчання як способу підвищення пізнавальної активності слухачів має стати одним з найбільш перспективних шляхів удосконалення навчального процесу⁴⁷. 3. *Включеність слухачів в освітній процес*. Залученість слухача в процес навчання, засвоєння нової інформації, рівень його інтересу багато в чому залежать від ступеня реалізації принципів і методів навчання. 4. *Пов'язання теоретичних знань з виробничою діяльністю педагогів* – створення атмосфери проблемного обговорення актуальних виробничих завдань. 5. *Готовність організаторів навчання до ефективної роботи* – націленість викладацького складу на подання прикладних (неакадемічних), особистісно-значущих і проблемно викладених знань, до створення умов для виникнення стану заглибленості в процес навчання.

Перелічені особливості навчання дозволяють організувати процес безперервного навчання дорослих відповідно до потреб та їх життєвого досвіду, що узгоджується з принципами навчання дорослих, які виокремлює М. Ноулз⁴⁸: навчання дорослих повинне бути проблемно орієнтоване; навчання дорослих має спиратися на їхній досвід; досвід, отриманий у результаті навчання, має бути значущим для того, хто навчається; цілі навчання повинні бути сформульовані за участю тих, хто навчається; той, хто навчається, повинен отримувати зворотний зв'язок про досягнутий прогрес стосовно цілей.

Подальшої уваги потребує мотиваційна сфера педагогічного персоналу закладів вищої освіти. Вагомий науковий доробок вчених вказує на те, що мотивація – це сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів, які забезпечують спонукання працівника до цілеспрямованої діяльності. Б. Додонов⁴⁹ виокремлює такі структурні компоненти мотивації: задоволення від самої діяльності; значущості для особистості безпосереднього її результату; «мотивуючої» сили винагороди за діяльність; тиску, що примушує особистість до певних дій.

Слід зауважити, що недостатня мотивація стає обмежувальним чинником, який не дає змоги педагогові втілити свої потенційні можливості. У ширшому контексті мотивацію можна розглядати як комплексну систему, що складається з мотивів особистості та дій, спрямованих на активізацію цих мотивів. Однак до складу мотивації входять не лише мотиви та дії щодо реалізації мотивів, а також і ситуативні чинники (вплив колег-педагогів, сімейне оточення, специфіка педагогічної діяльності, навчального закладу, ситуації тощо).

З огляду на цілі, якими керується педагог-андрагог у професійній діяльності, можна виокремити три основні вектори мотивації: спрямованість на себе (передбачає самореалізацію та самоствердження педагога як основну мету); спрямованість на інших (пріоритетним завданням є забезпечення комфортних умов для оточуючих, наприклад учнів); спрямованість на завдання (рушійною силою постає реалізація поставленого завдання)⁵⁰. Останній напрямок передбачає розгалуження на результат (досягнення кінцевої мети) та процес роботи (особлива увага звертається на способи та методи виконання роботи, а не на її

⁴⁷ Кутик О., Жадан Р. Навчання педагога протягом життя: мотиваційна складова. URL: <https://ru.calameo.com/read/00313072025c3c0aa33ca> (дата звернення 25.10.2021).

⁴⁸ Knowles M. The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (6th ed.). Burlington, MA: Elsevier. 2005. 342 p.

⁴⁹ Додонов Б.И. Структура и динамика мотивов деятельности. *Вопросы психологии*. 1984. № 4. С. 126–130.

⁵⁰ Особистість у сучасній психології. Психологічна характеристика. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/10026/>

підсумок). Якщо говорити про скерованість на результат роботи, то варто зазначити, що вона також має два напрямки, направлені на досягнення успіху й уникнення невдач.

Мотивація діяльності педагога досить складне утворення, яке вмщує різні види спонукань: власне мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, установки, ідеали⁵¹. Домінуючими мотивами є широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на отримання додаткових знань, отримання задоволення від набуття нових знань або інформації), внутрішні соціальні мотиви (наявність потреби в самореалізації, особистому зростанні), зовнішні соціальні мотиви (бажання підвищення кваліфікаційного рівня, отримання педагогічного звання, бажання кар'єрного зростання, отримання визнання з боку колег). Саме мотивація педагогів впливає на їх професіоналізм, продуктивність та ефективність педагогічної діяльності. Дослідники⁵² називають такі мотиваційні чинники педагога-андрагога: підвищення свого фахового рівня, прагнення працювати по-новому, оволодіння сучасними технологіями навчання й виховання, бажання змінити свій статус, зробити кар'єру, підвищити рівень майстерності, ознайомитися з перспективним досвідом роботи, сподівання на продуктивне спілкування з колегами тощо.

Як слушно зауважує А. Маркова⁵³, мотивація, професійне мислення, рівень домагань, задоволеність працею, психологічна ціна досягнутих результатів які присутні у професійній діяльності педагога, впливають на його професіоналізм, продуктивність та ефективність педагогічної діяльності. Мотивація підвищення професійної кваліфікації педагогів, як одна з форм самоактуалізації особистості, найбільше пов'язана з психічним здоров'ям педагогів, рівнем задоволення роботою та оволодінням засобами вдосконалення професійної кваліфікації (самовизначення, саморозвиток та самовираження). Для високомотивованих педагогів, порівняно з низько мотивованими, має місце статистично значущий вищий рівень задоволення потреб особистісного розвитку, захоплення роботою, вмотивованості праці, використання власного досвіду, задоволення трудовою діяльністю.

Наголосимо, що одним з найбільш ефективних методів особистісно-професійного розвитку педагогів є тренінг. Для педагогічного персоналу закладу вищої педагогічної освіти важливого значення набуває тренінг акмеологічно-андрагогічний, спрямований на досягнення вищого ступеня індивідуального розвитку шляхом системного застосування активних засобів групової та індивідуальної роботи. Такі засоби загалом мають забезпечити всебічний розвиток особистості викладача закладу вищої педагогічної освіти, формування та постійне збагачення особистісних якостей, професійних знань, навиків і вмінь, які необхідні для ефективного виконання андрагогічних ролей і функцій.

Тренінги стають все більше міждисциплінарними. Вони характеризуються значною різноманітністю. Як свідчить аналіз джерел⁵⁴, серед тренінгів для андрагогів, зокрема, можна виокремити такі: тренінг з розвитку андрагогічної компетентності (за окремими складовими); тренінг з розвитку психічних пізнавальних та емоційно-вольових процесів (пам'яті, логічного, образного, вербального мислення, спостережливості, здатності ефективного управління увагою тощо); тренінг особистісного зростання (розвиток навичок рефлексії, активізація особистісних ресурсів, тощо); тренінг комунікативної компетентності (навчання навичкам ефективної взаємодії з різними категоріями громадян, способами подолання конфліктних ситуацій тощо); емоційний тренінг (підвищення емоційної стійкості, навчання навичкам управління своїми емоціями, методам саморегуляції тощо).

У тренінгу важлива активна позиція учасників, коли вони можуть ставити питання, висловлювати свою думку тощо. Тренер має створювати в групі позитивний зворотній

⁵¹ Кутик О., Жадан Р. Навчання педагога протягом життя: мотиваційна складова. URL: <https://ru.calameo.com/read/00313072025c3c0aa33ca> (дата звернення 25.10.2021).

⁵² Панченко С.М. Нові можливості та механізми післядипломної освіти педагога: контекст Закону України «Про освіту». *Освіта Сумщини*. 2018. Т. 2 (38). С. 2-7.

⁵³ Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание». 1996. 312 с.

⁵⁴ Баніт О.В. (2021). Тренінги з розвитку професійної компетентності андрагогів: практичний посібник. Київ. ШОД імені Івана Зязюна НАПН України. С. 29.

зв'язок і проявляти здатність швидко реагувати на нестандартні ситуації, бути коментатором і експертом, допомагаючи учасникам об'єктивно оцінювати свою поведінку, впливати на складні поведінкові реакції⁵⁵. Під час тренінгу виробляються конкретні навички (компетенції), які безпосередньо впливають на переконання, почуття і думки викладача закладу післядипломної педагогічної освіти, що сприяє розвитку та вдосконаленню професійно важливих умінь, навичок, засвоєнню нової інформації тощо⁵⁶.

Під час проведення тренінгів для педагогічного персоналу закладу післядипломної педагогічної освіти зазвичай використовуються різноманітні ігрові методики, націлені на розвиток вмінь вирішувати проблеми, виходити зі складних ситуацій, розвивати навички критичного мислення, вибирати правильний варіант поведінки викладача тощо.

Загалом тренінгове навчання спрямоване на розв'язання реальних завдань в актуальному професійному контексті та безпосередньо пов'язується із професійним середовищем (засвоєння, усвідомлення, аналіз, оцінювання, пов'язування із власним професійним досвідом, виявлення дефіцитів професійної діяльності, її переосмислення та корекцію або формування нового бачення, творче трансформування засвоєного змісту), а також забезпечує засвоєння нового, формування чи вдосконалення андрагогічної компетентності як засобу вирішення професійних завдань, тим самим уможлиблюючи особистісний і професійний творчий саморозвиток педагогічного працівника⁵⁷.

Узагальнюючи результати наукового пошуку, можна зробити наступні висновки. Професійна діяльність сучасного фахівця-андрагога містить сукупність різних інформаційних, освітніх, організаційно-управлінських, експертних, соціально-проектних, дослідницьких та інших ролей і функцій, отже є диференційованою та гнучкою. У своїй професійній діяльності андрагог повинен враховувати (як свої, так і дорослих-учнів) вікові, психологічні, соціальні, професійні особливості; використовувати (як свій, так і дорослих-учнів) досвід під час навчання; визначати навчальні потреби, мету навчання та шляхи її досягнення; сприяти створенню умов, необхідних для самореалізації людини, підвищення ефективності та результативності її життєдіяльності. Андрагог, який працює з дорослими, повинен розуміти специфічні цілі, що стоять перед різними категоріями дорослих-учнів, мотиви їх освітньої діяльності, вміти надавати освітню допомогу та забезпечувати соціально-психологічну підтримку, розвивати рефлексивні вміння дорослих, вміти діагностувати освітні потреби та можливості дорослих.

Підвищені вимоги до професійної компетентності фахівців закладів вищої педагогічної освіти зумовлюють розвиток конкурентоспроможності в освітній сфері та сприяють професіоналізації викладачів. Професіоналізація викладача закладу вищої педагогічної освіти має бути усвідомленою потребою в неперервному самовдосконаленні, ставленні до навчання як пріоритету професійної діяльності, а сукупність набутих знань, умінь, навичок, якостей і ціннісних орієнтацій сприяти удосконаленню освітньої діяльності, спрямованої на розвиток соціально-значущих якостей дорослої людини. Актуальним завданням педагогічної науки і практики є розвиток андрагогічної компетентності педагогічного персоналу сучасних закладів вищої педагогічної освіти – однієї з найважливіших якостей, що забезпечує ефективність підготовки та перепідготовки педагогів, цілісність формування їх професійної компетентності. Викладач, якому притаманний високий рівень розвитку андрагогічної компетентності, здатен долати проблемні ситуації у своїй професійній діяльності та створювати сприятливі умови для навчання своїх дорослих учнів.

⁵⁵ Калюжна Т.Г. (2019). Професійний розвиток державних службовців засобами тренінгових технологій. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. Л.Б. Лук'янова (голова), Аніщенко О.В. (заступник голови) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ. Вип. 2 (16) С. 72-82.

⁵⁶ Солдатов А. (2016). Я – бизнес-тренер. Секреты обучения взрослой аудитории. Москва. Альпина Паблишер, 257 с.

⁵⁷ Мірошник С. І. (2012). Навчальний тренінг як оптимальна форма організації навчання педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти. URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/269>

Література:

1. АНИЩЕНКО, О., КАЛЮЖНА, Т. (2020): Інформаційне забезпечення освіти окремих категорій дорослих: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 116 с.
2. БОРОНОВА, Г., ПРУСОВА, Н. (2010): Психологія праці. Конспект лекцій. URL: <https://cutt.ly/yYjQsXo>
3. ВАВИЛОВА, Л. (2005): Формирование андрагогической компетентности методиста в процессе повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук. Кемерово, 2005. 257 с.
4. ГУЛЯЄВА, М. (2021): Професійна підготовка андрагогів в університетах Німеччини. Дис. канд. пед. наук, Київ, 51.
5. ГУРЕВИЧ, Р., КАДЕМІЯ, М. (2016): Смарт-освіта – нова парадигма сучасної системи освіти. Теорія і практика управління соціальними системами. № 4. С. 71-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_9.
6. ДОДОНОВ, Б. (1984): Структура и динамика мотивов деятельности. *Вопросы психологии*. 1984. № 4. С. 126–130.
7. ЗЕЛЬ, І. (2009): Формування андрагогічної компетентності у студентів гуманітарних факультетів класичних університетів: атореф. дис. ... канд. пед. наук. Черкаси, 2009. 50 с.
8. ІЗБАШ, С. (2017): Проблема андрагогічної підготовки педагогічного персоналу як викладачів для освіти дорослих. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Педагогіка. 2017. № 1. С. 80–85.
9. ІЛЬЧУК, В. (2016): Педагогічні умови професійного саморозвитку викладачів фахових дисциплін у вищих аграрних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця. 254 с.
10. КАЛЮЖНА, Т. (2019): Професійний розвиток державних службовців засобами тренінгових технологій. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. Л.Б. Лук'янова (голова), Аніщенко О.В. (заступник голови) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України*. Київ. Вип. 2 (16) С. 72-82.
11. КИРИЧЕНКО, М. (2016): Інноваційні підходи до професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівних кадрів освіти у відкритому суспільстві. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ. С.16-30. URL: <https://cutt.ly/9b0JVrK>
12. КОНЬКОВА, В. (2016): Самоменеджмент керівника навчального закладу. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 28 жовтня 2016 р. Київ. С. 372-375. URL: <https://cutt.ly/9b0JVrK>
13. РОЗПОРЯДЖЕННЯ КМУ (2016): Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року від 14 грудня 2016 р. № 9. Київ, 2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>
14. КОТИРЛО, Т. (2021): Професіоналізація педагогічного персоналу закладів вищої освіти: проблеми та шляхи подолання. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 2 (20). URL: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/185/146>
15. КРИВОРУЧКО, О., КОСТЮК, М. (2018): Персоналізація навчання як основа SMART-. Smart-освіта: ресурси та перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-метод. конф. (7 грудня 2018 р.) тези доповідей. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Київ. 252 с.
16. КУКУЕВ, А. (2008): Андрагогическая подготовка преподавательских кадров для системы образования взрослых. *Интеграция методической (научно-методической)*

- работы и системы повышения квалификации кадров* : материалы IX Всер. научн.-практ. конф. Челябинск, 2008. Ч. 2. С. 3–11.
17. КУТИК, О., ЖАДАН, Р. (2021): Навчання педагога протягом життя: мотиваційна складова. URL: <https://ru.calameo.com/read/00313072025c3c0aa33ca> (дата звернення 25.10.2021).
 18. ЛАПШИНА, В. (2005): Професіоналізація: сутність та структура поняття, 54-58. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2005/04/54-58_no-2-3_vol-7_2005_UKR.pdf
 19. ЛОЗОВЕЦЬКА, В. (2011): Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. 1, Київ. С. 33-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2011_1_7
 20. ЛУК'ЯНОВА, Л. (2015): Акмеологічний ресурс андрагогічної моделі навчання. Проблеми освіти, 84, Київ, 2015. С. 31-36. URL: <https://cutt.ly/Yb0KjHj>
 21. ЛУК'ЯНОВА, Л., АНІЩЕНКО, О., МОСКАЛЕНКО, Л. (2019): Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. ТОВ «ДКС Центр» Київ: 2019. 24с.
 22. ЛУК'ЯНОВА, Л. (2013): Зміст інтегрально-рольової позиції педагога-андрагога у зарубіжній науковій думці. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип. 7. С. 257–266. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/OD_2013_7_29.pdf
 23. МАРКОВА, А. (1996): Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание». 1996. 312 с.
 24. МЕЛЬНИЧУК, І. (2012): Методологічний аналіз професіоналізації майбутнього медичного працівника у вищому навчальному закладі. Медична освіта, 1, 11. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/276621636.pdf>
 25. МИХАЛЬЧУК, О. (2012): Формування андрагогічної компетентності студентів педагогічних університетів Польщі : дис. ... канд. пед. наук. Черкаси. 2012. 200 с.
 26. МІРОШНИК, С. (2012): Навчальний тренінг як оптимальна форма організації навчання педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти. 2012. <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/269>
 27. ОГІЄНКО, О. (2015): Підготовка викладача вищої школи в умовах магістратури: андрагогічний підхід. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. № 6 (50). С. 336–341.
 28. Особистість у сучасній психології. Психологічна характеристика. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/10026/>
 29. ОСТРОВСКАЯ, В. (2016): Педагогическая андрагогика (электронный ресурс) 2016. URL: <https://multiurok.ru/files/piedaghighichieskaia-andraghighika.html>
 30. ПАНЧЕНКО, С. (2018): Нові можливості та механізми післядипломної освіти педагога: контекст Закону України «Про освіту». *Освіта Сумщини*. 2018. Т. 2 (38). С. 2-7.
 31. ПРИХОДЬКО, Ю., ЮРЧЕНКОВ, В. (2012): Психологічний словник-довідник (навчальний посібник). URL: <https://cutt.ly/JYhvm1K>
 32. ПРИХОДЬКО, В. (2012): Системні аспекти моніторингу професійних якостей педагога-андрагога в системі післядипломної освіти. Особистість у єдиному освітньому просторі: зб. наукових тез III Міжнародного Форуму 26-29 квітня 2012 р. Київ. 1 (7). URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Prihodko.pdf
 33. РАШЕВСЬКА, Н., ТКАЧУК, В. (2012): Технології мобільного навчання. Педагогіка вищої та середньої школи. Вип. 35. Київ. С. 295 -301
 34. Розумна освіта для розумного суспільства. [Електронний ресурс]. URL: <http://smarteducation.blogspot.com/2016/06/smart-education.html>
 35. САМКО, А., КАЛЮЖНА, Т. (2021): Андрагогічні засади освітнього процесу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій*: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної

- конференції, ЧНУ імені Ю. Федьковича, м. Чернівці, 2021. С. 270-275.
36. СЕМЕНОВА, О. (2020): Андрагогічна компетентність як необхідний складник професіоналізму науково-педагогічного персоналу закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 33, т. 2. С. 307-312.
 37. СИДОРЕНКО, В. (2016): Педагогічне дорадництво як інноваційний напрям акмепрофесіогенезу фахівців у системі ППО. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 28 жовтня 2016 р., Київ. С. 145–148. URL: <https://cutt.ly/vb0KRCj>
 38. СОЛДАТОВ, А. (2016): Я – бизнес-тренер. Секреты обучения взрослой аудитории. Москва. Альпина Паблшер, 257 с.
 39. СОРОЧАН, Т. (2017): Модуси професіоналізації андрагогів у контексті суспільства, яке навчається. Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології, К.: ЦППО, 11.
 40. СОРОЧАН, Т., ДАНИЛЬСЬВ, А. (2013): Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня (за мат. Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти), Київ. 524с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/26581/>
 41. Теоретичні основи і технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки : препринт (аналітичні матеріали) у 2-х частинах (2017). Ч. 1., 131 с. URL: <https://cutt.ly/eb0KSS0>
 42. Типова освітня програма організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти від 15.01.2018 р. № 36. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/01/16/>
 43. ТИХОНОВА, Т. (2001): Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. С. 16.
 44. ТОЛОЧКО, С. (2019): Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної освіти: дис. ... д-ра пед. н. Київ. 2019. 451 с.
 45. Практичний посібник (2021): Тренінги з розвитку професійної компетентності андрагогів: практичний посібник / Баніт О. В. та ін. Київ: ПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2021. С. 29.
 46. ХАТУНЦЕВА, С. (2018): Теоретичні і методичні засади формування у майбутніх учителів готовності до самовдосконалення у процесі індивідуалізації професійної підготовки : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Бердянськ; Запоріжжя. 508 с.
 47. ЦВЯК, Л. (2014): Психолого-педагогічні умови ефективного навчання дорослих іноземної мови. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf>
 48. Adult leaning professions in Europe, a study on current situation, trends and issues: Research voor Beleid: final report. Brussels: European Commission, 2008. 157 p.
 49. BROOKFIELD, S. (1986): Understanding and Facilitating Adult Learning: A comprehensive analysis of principles and effective practices. San-Francisco, C.A.: Jossey-Bass. 1986. 400 p.
 50. GALBRAITH, M., SHEDD. P. (1990): Building skills and proficiencies of the community college instructor of adult learners. Community College Review. 1990. 18(2). pp. 6-14.
 51. NIEMSTRA, R. (1994): Lifelong education and personal growth. The Columbia retirement handbook. N.Y.: Columbia University Press, 1994. 200 p.
 52. JÓGI, L. & GROSS, M. (2009): The professionalization of adult educators in the Baltic states. European Journal of Education, 2009. No 44 (2). Pp. 221–242.
 53. KNOWLES, M. (2005): The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (6th ed.). Burlington, MA: Elsevier. 2005. 342 p.
 54. ROSS-GORDON, J. (2001): Contemporary viewpoints on teaching adults effectively. San-Francisco, CA: Jossey-Bass. 2001. 127 p.

55. Smart технології в освіті. (2020):
<https://sites.google.com/site/smarttehnologiie/interaktivni-tehnologiie-v-osviti>

URL: